

MÜBÂREKPÛRÎ

re tasnif ettiği *Âşârü's-sünen* adlı kitabını eleştirmek amacıyla Arapça olarak kaleme alınmıştır (Delhi 1338/1919; Laylpur 1388/1968). **5.** *İ'lâmü ehli'z-zemen tebşîratü Âşârî's-sünen*. Yine *Âşârü's-sünen*'in tenkidi hakkında Urduca bir eser olup *İbkârü'l-minen*'in tercümesi olması da muhtemeldir (Ebû Yahyâ İmâm Han Nevşehrevî, *Hindustân*, s. 54). **6.** *Nûrû'l-eşşâr*. Zahîr Ahsen Nîmevî'nin köylerde cuma namazının kılınmasının zaruri olmadığına dair *Câmî'u'l-âşâr fi'htişâşî'l-cum'a bi'l-emşâr* adlı Urduca risâlesine cevap olarak yazılmış Urduca bir risâledir ve aynı konudaki diğer iki risâleyle birlikte yayımlanmıştır (Lahor 1978). Mübârekpûrî'nin bu eseri desteklemek için yazılmış *Żiyâ'ü'l-eşşâr ve Tenvîrû'l-eşşâr bi-te'yîdi Nûrî'l-eşşâr* adlı Urduca iki risâlesi daha vardır. **7.** *Taḥkîkû'l-kelâm fî vücûbi'l-kırâ'a ḥalfe'l-imâm*. Hint alt kıtasında Hanefîler'le Ehl-i hadîs arasındaki en önemli ihtilâf konularından biri olan, cemaatle namaz kılarken imamın arkasında Kur'an okumanın farz olup olmadığına dair bu Urduca eserde müellif imamın arkasında Kur'an okumanın farz olduğunu söylemektedir (I, 1320/1902; II, 1335/1916, baskı yeri yok; Mûltan 1978). Hindistan Ehl-i Hadîs Konferansı bu eseri ücretsiz dağıtmıştır (a.g.e., s. 189-190). **8.** *el-Maḳâletü'l-ḥüsnâ fî sünniyyeti'l-muşâfaḥa bi'l-yedi'l-yümnâ*. Urduca bir risâle olup Vasiyyullah Muhammed Abbas tarafından Arapça'ya çevrilmiştir (Faysalâbâd 1402). **9.** *el-Kavlü's-sedîd fî mâ yete'allaku bi'tekbîrâti'l-'îd* (Lahor 1968). **10.** *Kitâbü'l-Cenâ'iz*. Urduca olan eserde cenaze ile ilgili hükümler geniş bir şekilde ele alınmıştır (Mübârekfûrî, *Muḳaddimetü Tuhfetü'l-aḥveẓî*, II, 209-210). Müellifin *Ḥayrû'l-mâ'ûn fî men'î'l-firâr mine't-tâ'ûn* adlı bir eseri daha vardır. Mübârekpûrî hocası Nezîr Hüseyin ile Abdullah Gâzîpûrî'nin fetvalarını bir araya getirmiş, Nezîr Hüseyin'in fetvaları *Fetâvâ Nezîriyye* adıyla neşredilmiştir (I-II, Delhi, ts.). *el-Vişâḥu'l-ibrîzî fî ḥukmî'd-devâ'i'l-İngilîzî* adlı yayımlanmamış risâlesinden döneminin güncel problemleriyle de ilgilendiği anlaşılmaktadır. Onun yayımlanmamış veya tamamlanmamış Urduca başka risâleleri de zikredilmektedir (a.g.e., II, 210; Ebû Yahyâ İmâm Han Nevşehrevî, *Terâcim-i 'Ulemâ'-i Ḥadis-i Hind*, I, 406-407).

BİBLİYOGRAFYA :

Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-aḥveẓî* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Kahire 1986, I, 3-5; X, 531; a.mlf., *Muḳaddimetü Tuhfetü'l-aḥveẓî* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Kahire 1387/1967, I, 98-

99; ayrıca bk. Abdüssemi' el-Mübârekfûrî'nin yazdığı biyografi, II, 189-220; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-havâtîr*, VIII, 242-243; Ebû Yahyâ İmâm Han Nevşehrevî, *Hindustân meyn Ehl-i Ḥadis ki 'İlmî Ḥidmât* (nşr. M. Hânîf Yezdânî), Sahival 1391/1971, s. 51, 54-55, 132, 189-190; a.mlf., *Terâcim-i 'Ulemâ'-i Ḥadis-i Hind*, Lahor 1992, I, 401-407; Emîn Ahsen Islâhî, *Mebâdî-i Tedebbür-i Ḥadis*, Lahor 1989, s. 13-14; İsmail L. Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul 1989, s. 165-166; İrşâdülhak Eserî, *Pâk u Hind meyn 'Ulemâ'ey Ehl-i Ḥadis ki Ḥidmât-i Ḥadis*, Faysalâbâd 1990, s. 112-114; Halid Zaferullah Daudi, *Pakistan ve Hindistan'da Şâh Veliyyullah ed-Dehlevî'den Günümüze Kadar Hadis Çalışmaları*, İstanbul 1995, s. 218-222.



MEHMET ÖZŞENEL

MÜBÂŞERET

(المباشرة)

Haksız fiil ile zarar arasındaki
doğrudan ilişki anlamında
fıkıh terimi.

Sözlükte “bir işi üstlenip bizzat yapmak; bir şeyi diğerine bitişirmek, iki insan teni birbirine temas etmek” gibi anlamlara gelen **mübâşeret** kelimesi, fıkıh terimi olarak haksız fiille zarar arasındaki doğrudan ilişkiyi ifade eder. Kur'an-ı Kerim'de aynı âyette (el-Bakara 2/187), biri ramazan gecelerinde kişinin eşiyile cinsel birleşmede bulunabileceğini, diğeri itikâf esnasında bu eylemin yasak olduğunu bildiren iki cümlede mübâşeret masdarından türeyen fiiller kullanılmıştır. Buna karşılık bazı hadislerde (meselâ bk. Buhârî, “Şavm”, 23) ve fıkıh kitaplarında mübâşeret kelimesine cimâ dışındaki cinsel amaçlı öpme ve sarılma gibi fiilleri belirtmek için yer verildiği görülür. Fıkıh literatüründe, özellikle tam ehliyetli olmayan kişinin kendi başına, yani kanunî temsilcisinin iznine gerek olmaksızın bazı hukukî işlemleri yapabilmesini belirtmek için de bu kelime sıkça kullanılır.

Haksız fiil sorumluluğunda söz edilebilmesi için bir zararın, bunu doğuran haksız bir fiilin ve bu fiille zarar arasında uygun bir sebep-sonuç ilişkisinin bulunması gerekir. Bu ilişkiye günümüz hukuk dilinde “uygun illiyet bağı” denilmektedir. Uygun illiyet bağı İslâm hukuk doktrininde mübâşeret ve tesebbüb durumları ayırt edilerek ele alınır. Zarar insan fiilinin doğrudan etkisiyle meydana gelirse buna mübâşeret, dolaylı etkisiyle meydana gelirse tesebbüb adı verilir. Mübâşeretle zarar verenin fiiliyle zarar arasında başka ihtiyarî bir fiil yoktur, bu durumda fâil mübâşir adını alır; tesebbübde ise zararlı sonuç, birincisi bulununca normal olarak diğeri-

nin de meydana geleceği iki âmilin etkisiyle oluşmaktadır, bu sebeple ilk âmilin fâiline **mütesebbib** denir. Mübâşeret ve tesebbüb kelimelerinin fıkıh literatüründe bu anlamda kullanılması V. (XI.) yüzyılda başlamış, VII. (XIII.) yüzyıldan itibaren yaygın birer terim haline gelmiştir (Yıldız, s. 51-54).

Fıkıh kitaplarında mübâşeret örneklerinin tesebbüb örneklerine göre az olması, mübâşeretin özel incelemeyi gerektiremeyecek ve fazla görüş ayrılığına yol açmayacak nitelikte olmasına bağlanabilir. Bu noktaya dikkat çeken Subhî Mahmesânî, Emile Tyan'ın *Le système de la responsabilité délictuelle en droit musulman* adlı doktora tezinde (Beyrouth 1926, s. 212) yer alan, mübâşeret durumunda tesebbübdekine göre sorumluluğun istisnâ olduğu iddiasını eleştirir; gerek cana ve can bütünlüğüne gerekse mala yönelik haksız fiillerle ilgili vâkanın böyle bir tesbiti doğrulanmadığı gibi fakihlerin de bu yönde bir ifadelerinin bulunmadığını belirtir (*en-Nazarîyyetü'l-'amme*, I, 182).

İslâm hukukunda benimsenen temel kural, mübâşeret durumunda sorumluluğun teşekkülü için kusur şartının aranmamasıdır. *Mecelle*'de bu kaide, “Mübâşir müteammid olmasa da dâmin olur” şeklinde ifade edilmiştir (md. 92). Buna göre silâhını çekip karşındaki kimseyi öldüren, başkasına ait malı gasbeden, eksiltene, aypılı hale getiren veya yok eden kimse kusurlu olup olmadığına bakılmaksızın sorumluluğuna sayılır. Yine uyuyan kimsenin ve temyiz kudretine sahip olmayanların mübâşereten vermiş oldukları zararlardan dolayı tazmin sorumluluğu doğar (Serahsî, XXVI, 185; Muvaffakuddin İbn Kudâme, IX, 358). Buna karşılık *Mecelle*'de, “Mütesebbib müteammid olmadıkça dâmin olmaz” denerek (md. 93) tesebbüb hallerinde tazmin sorumluluğu için kusurlu olmanın şart olduğu ifade edilmiştir. Meselâ hukuka aykırı olarak yolda açılan kuyuya bunun varlığından haberi olmayan bir kimse düşüp zarar görse kuyuyu açan şahıs sorumludur. Bu olayda zararın illeti yani ona en yakın sebep düşme fiili olmakla birlikte sorumluluk bu illeti meydana getiren ve kusurlu bulunan kuyu kazma fiilinin fâiline aittir (Tesebbüb hallerinde sorumluluk için kusurlu olmanın mutlak bir şart sayılmaması gerektiği ve fıkıh eserlerinde yer alan konuya ilişkin ifadelerin tahlili hakkında bk. Yıldız, s. 160-167). Aynı şekilde yalancı şahitlerin tanıklığına binaen mahkûm olanın zarara uğramasında hâkim mübâşeret yoluyla etkili olduğu hal-

de buna yol açan (mütesebbib) ve kusurlu olan şahitler sorumlu tutulur. Böyle bir olayda hükmü infaz eden görevliler de hâkimden farksızdır. İkraha, sihir veya hipnoz sonucu ihtiyarını kaybeden kişilerin fiiliyle meydana gelen zararlarda da mübâşir değil mütesebbib olan kişi sorumlu tutulur. Mübâşir ile mütesebbibin birleştiği olaylarda sorumluluk, sorumlu tutulmasına hükmedilebilecek bir kişi olması halinde kural olarak mübâşire yüklenir (*Mecelle*, md. 90; kuralın istisnaları için bk. Subhî Mahmesânî, I, 189-193).

İlliyyet bağının uygunluğu hakkında fıkıh literatüründe yer alan tartışmalar, bu konudaki düşüncelerin uzunca bir tarihî süreçten geçtiğini ve değişik bakış açılarıyla ince tahliller yapıldığını göstermektedir. Bu çerçevede en belirgin görüş ayrılıklarından biri hayvanların hareketinin illiyyet bağına etkisi meselesinde ortaya çıkmıştır. Şöyle ki: Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve bir kısım Şâfiî hukukçusu, kafes veya ahır kapısının açılması örneğinde kuşun uçuşması ya da hayvanların kaçması sonucu zayı olmaları durumunda canlı varlıkların "ihtiyar" sahibi olduğu, dolayısıyla bunların fiilinin mütesebbibin fiiliyle zarar arasındaki illiyyet bağını keseceği tezinden hareketle kapıyı açanın sorumlu tutulamayacağını ileri sürerken Mâlik b. Enes, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, Ahmed b. Hanbel ve onlara katılan hukukçular, belirtilen örneklerde canlı varlıkların serbest kaldıklarında tabiatları icabı uçtuğu veya kaçtığı gerekçesiyle mütesebbibin tazminle yükümlü olacağını savunmuşlardır. Onlara göre içinde sıvı yağ bulunan tulumu delme örneğiyle bu olay arasında fark yoktur; tulumu delenin tulumla birlikte yağ da tazmin etmesi gerektiği gibi ahır kapısını veya kafesi açan kusurlu kişinin de tazminle sorumlu tutulması gerekir. İlliyyet bağının uygun bir şekilde oluşması konusunda birinci görüştekilerin tereddütlerini yaşadığı anlaşılan bazı Şâfiîler ise bu meselede hayvanların hemen çıkıp zayı olmasıyla bir müddet bekledikten sonra çıkıp zayı olması durumlarını ayırt etmek ve kapıyı açanı ancak ikinci durumda sorumlu tutmak gerektiği kanaatindedir (Süleyman Muhammed Ahmed, s. 358-361). İlk görüş, zararın müsebbibi belli ve sorumlu tutulabilecek nitelikte bir kimse olduğu halde mağduru zararıyla baş başa bıraktığı ve bunun hakkaniyet ilkesiyle bağdaşmadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.

Gerek mübâşeret gerekse tesebbüb hallerinde fâilin zarardan sorumlu tutulabilmesi için illiyyet bağını kesen sebeplerin

bulunmaması gerekir. Bunlardan mücbir sebep ister kasırga, zelzele, sel gibi tabii olsun ister eşkiya baskını gibi beşerî olsun illiyyet bağı uygunluğunu ortadan kaldıracaktır (Serahşî, XI, 50; XV, 80, 81). Zarar görenin fiili de illiyyet bağını kesebilir. Mesele girilmesi yasak inşaat alanına giren ve yukarıdan atılan malzemenin üzerine düşmesi neticesinde zarar gören kimse, o nesneyi atanın mübâşeret halindeki fiiliyle zarar arasındaki illiyyet bağını kendi fiiliyle kesmiş sayılır. Yaya kaldırımında yürüyen kişinin başkası tarafından araç yoluna itilmesi üzerine bir araç tarafından çarpılması durumunda ise sürücünün mübâşeret halindeki fiiliyle zarar arasındaki illiyyet bağı üçüncü şahsın fiiliyle kesilmiş olur (ayrıca bk. DAMÂN; İŞTİRAK; İTLÂF).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "bşr" md.; Buhârî, "Şavm", 23; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Kamhâvî), I, 306-307; Mâverîdî, *el-Hâvî'l-kebir* (nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut 1414/1994, VII, 208-212; XII, 83, 126; Serahşî, *el-Mebsût*, III, 65, 123; IV, 118-122; XI, 50-55; XV, 80, 81; XXVI, 185; Kâsânî, *Bedâ'î'* (nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut 1418/1997, VII, 164-168, 239, 271-278; Burhâneddin el-Merginânî, *el-Hidâye* (nşr. M. M. Tâmir – Hâfız Âşûr Hâfız), Kahire 1420/2000, I, 310, 335, 406; Muvaftakuddin İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Beyrut 1992, V, 375, 449, 450; IX, 322, 331-334, 358, 565-578; Karâfî, *el-Furûk* (nşr. M. Revvâs Kal'acı), Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), III, 344, 376; IV, 27-32; Abdülâzîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr* (nşr. Muhammed el-Mu'tasim - Billâh el-Bağdâdî), Beyrut 1994, IV, 253; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, I, 110, 430, 431, 452, 522; II, 278; IV, 83; Muhammed b. Abdullah el-Haraşî, *Şerhu Muhtaşarı Halil*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdir), VI, 132; VIII, 7; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr* (Kahire), VI, 592-612; Gânim b. Muhammed el-Bağdâdî, *Mecma'u'd-damânât*, Kahire 1308, s. 146-154; Ali Haydar, *Dürrü'l-hükkâm*, İstanbul 1330, I, 190-200; *Mecelle*, md. 90, 92, 93; Subhî Mahmesânî, *en-Nazarîyyetü'l-'amme li'l-mücebât ve'l-'ukûd*, Beyrut 1948, I, 165-193; Vehbe ez-Zühaylî, *Naazarîyyetü'd-ğamân*, Dimaşk 1402/1982, s. 26-45, 188-204; M. Fevzi Feyzullah, *Naazarîyyetü'd-ğamân fi'l-fikhi'l-İslâmiyyi'l-'âm*, Küveyt 1983, s. 97-106; Süleyman Muhammed Ahmed, *Đamânü'l-mütlefât fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Kahire 1985, s. 206-207, 349-400; Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Fi'lu'd-ğâr ve'd-ğamân fih*, Dimaşk 1988, s. 73-93; M. Ahmed Sirâc, *Đamânü'l-'udvân fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Beyrut 1993, s. 239-256; Abdüsselâm et-Tundî, *Mü'essesetü'l-mes'ûliyye fi'ş-şer'i'atü'l-İslâmiyye*, Trablus 1423/1994, s. 145-154; Fikret Eren, *Borçlar Hukuku*, İstanbul 1994, II, 55, 56, 60-63, 82, 94, 96, 97; Mehmet Akif Aydın, *İslâm ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, İstanbul 1996, s. 83-85, 102-108; Kemal Yıldız, *İslâm Sorumluluk Hukuku / Akit Dışı Sorumluluk*, İstanbul 2005, s. 51-54, 69-90, 160-167; "Sebeb", *Mv.F*, XXIV, 144-147; "Mübâşeret", a.e., XXXVI, 52-53; M. Revvâs Kal'acı, *el-Mevsû'atü'l-fikhiyyetü'l-müeyyere*, Beyrut 1421/2000, II, 1719-1721.



KEMAL YILDIZ

MÜBDİ'

(المبدئ)

Allah'ın

isimlerinden (esmâ-i hüsnâ)
biri.

Sözlükte "bir işe başlamak, bir işi diğerlerinden önce yapmak; yaratmak" mânâlarındaki *bed'* kökünün "yaratmak" anlamındaki *ibdâ'* masdarından türemiş bir sıfat olan *mübdî'* "modeli ve örneği olmayan ibtidâen yaratan" demektir (*Lisânü'l-'Arab*, "bd'e" md.). Râgib el-İsfahânî, *mübdî'* ile onun alternatifini teşkil eden *muîde* "nesne ve olayların başlangıç ve bitiminde sebep fonksiyonu icra eden varlık" mânâsını vermiştir (*el-Müfredât*, "bd'e" md.). Bu durumda İsfahânî bitimi ikinci var oluşun başlangıcı saymıştır (krş. *Lisânü'l-'Arab*, "avd [e'âde]" md.). Allah'a nisbet edilen *bed'* veya *ibdâ'* kavramı Kur'ân-ı Kerim'de yer aldığı âyetlerin çoğunda ve doksan dokuz esmâ-i hüsnâ listesinde *muîd* isminin masdar olan *iâde* kavramıyla birlikte kullanılmıştır. Sözlükte "geri dönmek" mânâsındaki *avd* (*avdet*) kökünün "tekrar etmek, ikinci defa başlamak" anlamına gelen *iâde* kalıbından türemiş bir sıfat olan *muîd* "tekrar eden" demektir. Zât-ı ilâhiyyeye nisbet edildiğinde "yaratmayı tekrarlayan, tekrar yaratan" mânâsını taşır (*a.g.e.*, a.y.).

Kur'ân-ı Kerim'de *mübdî'* ve *muîd* kelimeleri geçmemektedir. Allah'a nisbet edilişlerinde aynı mânaya gelen *bed'* ve *ibdâ'* masdarlarından türemiş *mâzi* ve *muzârî* sîgaları on bir âyette zât-ı ilâhiyyeye izâfe edilmiştir. Bunların dokuzunda ilk yaratmayı anlatan *bed'* veya *ibdâ'* kavramıyla birlikte *iâde* kavramı da yer almış, bir âyette "yeniden yaratma" anlamı başka kelimelerle ifade edilmiştir (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "bd'e" md.). *iâde* kavramı da on altı âyette Allah'a nisbet edilmiştir (*a.g.e.*, "avd" md.). Bu âyetler genellikle Allah'ın varlığını, birliğini, evreni yaratıp yönettiğini dile getiren, insana lutfettiği sayısız nimetleri hatırlatıp onun tabiat içindeki üstün konumuna ve dolayısıyla sorumluluğuna dikkat çeken açıklamalar içermekte, dünya hayatının mânâ ve önemi-ne temas etmekle birlikte Allah'tan gelen nefha ile vücut bulan insan varlığının fânî dünya hayatıyla sınırlı olmayıp ikinci ve ebedî hayata kavuşacağına vurgu yapmaktadır. "Yaratmayı ilkin başlatan, sonra